

شرحی بر آموزش مُهرکَنی و حکاکی در کتاب مهر و حکاکی در ایران^۱

به کوشش مهرداد خلقی

حکاکی روی سنگ‌های زینتی و مهرکَنی، از جمله هنرهای از یاد رفته است که نیاز به مساعدت‌های بسیار دارد. کتاب مهر و حکاکی در ایران، با ده فصل بعد از کتاب‌های آقایان بورگوماله^۲، جهانگیر قائم مقامی^۳ و محمد علی کریم‌زاده تبریزی^۴، اطلاعات ارزشمندی دارد و خدمت به جامعه بزرگ هنر ایران است.

فصل هشتم

ابزار و نحوه کار حکاکان پیشین

ابزار، با توجه به فلسفه استفاده از آن، همواره در حال تکامل بوده و به روز شدن آنها، یک تحول بسیار ضروری است. به کارگیری ابزارها و مته‌های دندانپزشکی در مورد حکاکی، ناگزیر و سرعت ابزارهای گرداننده امروزی، امری قابل کنترل و دلخواه است. سرعت گردش مته در موتور آویز و دینام را می‌توان با انواع پدال و جعبه تنظیم نمود و این امر برای حکاکان حرفه‌ای مشکل نیست. حکاکی روی سنگ‌های زینتی که مهرکَنی بخشی از آن است، گاه با حجاری اشتباه گرفته می‌شود.

۱. جدی، محمد جواد، مهر و حکاکی در ایران، تهران فرهنگستان هنر، ۱۳۸۷، ۴۰۸ صفحه مصور
۲. بورگوماله، رابینودی، آلبوم مهرها سکه‌ها، نشان‌ها و مهرهای پادشاهان ایران، محمد مشیری، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۳
۳. قائم مقامی، جهانگیر، مهرها و طغراها و توقیع‌های پادشاهان ایران، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۰
۴. کریم‌زاده تبریزی، محمد علی، مهرها و طغراها و فرمان‌های پادشاهان ایران، لندن، ۱۳۸۵

شرحی بر آموزش مهرکنی و حکاکی در کتاب... / مهرداد خلقی

تصور نادرست انجام شدن عمل حک با قلم توسط ضربه، از اینجا در اذهان جای گرفته است. از آنجا که شاردن به زبان فارسی امروز توانایی نداشته است، در سیاحتنامه خود فصل «گوهریان و جواهرتراشان»، برای تفکیک حکاکی روی سنگ‌های زینتی (مهرکنی) با «نگین تراشی»، توسط توضیح اختلاف دستگاه‌های این دو، فرق مابین نگین تراشی و حکاکی روی نگین را بیان نموده است.^۱ ماده لزج مذکور در موارد زیر استفاده می‌شده و چنانچه این لاک توسط حرارت یا مصرف زیاد دچار سوختگی گردد، قدرت چسبندگی آن کاسته می‌شود. این لاک به دو منظور استفاده می‌شده است:

۱. نصب نگین روی پایه چوب‌ها جهت تراش و حک.

۲. نصب پایه مته‌ها روی قلم مته‌ها.

در نگین تراشی، ساده‌ترین تراش‌ها، تراش صاف و تراش دامبله (محدب) است. این دو شکل تراش، ابزار و مهارت کمتری را می‌طلبد.

قلم‌الماسه، در مهرکنی و حکاکی روی نگین، مثقب نبوده و ابزار این کار، انواع مته است. انواع قلم برای نصب مته‌ها روی آنها استفاده می‌شده و این قلم‌ها باید حین گردش، عمل حک را انجام می‌دهند. روش کار حکاکانی که کار را روی فلزات اجرا می‌کردند، با کار حکاکان انواع سنگ‌های قیمتی، متفاوت نیست. گیره دستی^۲ در صنف‌های بسیاری کاربرد دارد. هرگونه ابزاری به جز مته، نمی‌تواند مهرهای زیبایی همچون تصاویر زیر خلق نماید.

با پیشرفت فناوری کلیشه و شابلون، مهرکنی از آن بهره جست و هر که مهارت چپ‌نویسی نداشت، اما سفارش کارهایی همچون مهر اسم اشخاص مختلف را داشت، به آن متوسل شد.

حکاکی تیزابی

حکاکی تیزابی (اسیدی) نوعی حکاکی است که عمل حک با استفاده از قدرت انحلال اسیدها صورت می‌گیرد. امروزه عمل حکاکی روی فلزات در صنعت چاپ و تولید نمایه‌های فلزی، رشد بسیار داشته که در این باب، کتابی دیگر لازم به تألیف است. علاقه‌مندان باید برای کسب به روزترین اطلاعات، کتاب‌هایی با عناوین صنعت چاپ را جستجو نمایند.

برای حکاکی سنگ‌ها، از اسید فلئورایدریک (HF) استفاده می‌شود. ابزار حکاکی روی ظرف‌های غذاخوری، (تصویر ۱۴۲) با ابزار مهرکنی متفاوت است و برای حک قطعاتی به صورت گردنبند و بازوبند و انگشتری و

۱. رک : خلقی، مهرداد، «کنز الکتساب، رساله‌ای منظوم در فن حکاکی و هنرهای وابسته»، پیام بهارستان، ۲، س ۲،

ش ۷، بهار ۱۳۸۹، ص ۴۱۹-۴۲۶.

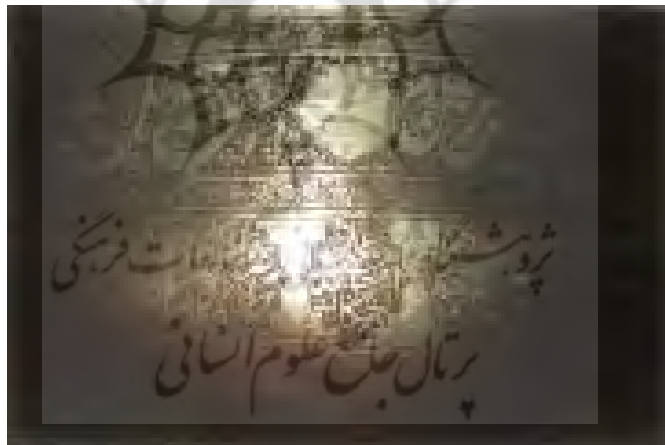
۲. گیره پیچ.

شرحی بر آموزش مهرکنی و حکاکی در کتاب... / مهرداد خلقی

نگین‌ها،^۱ باید از مته‌ها کمک گرفت.^۲

گیره دستی و قلم حکاکی (متقب)

ظرف مسی، عمل سیداحمد حکاک

۱. شرف الشمس، از جمله ادعیه‌های است که برای حک نزد حکاک می‌آورند. این نقوش روی عقیق زرد حک می‌شود. این اتفاق در ۱۹ فروردین شمسی است و ساعت آن از تقویم قمری هر سال، آغاز کار حکاکان است.
۲. رک: مقاله «کنز الاکتساب، رساله ای منظوم در...»

شرحی بر آموزش مهرکشی و حکاکی در کتاب... / مهرداد خلقی

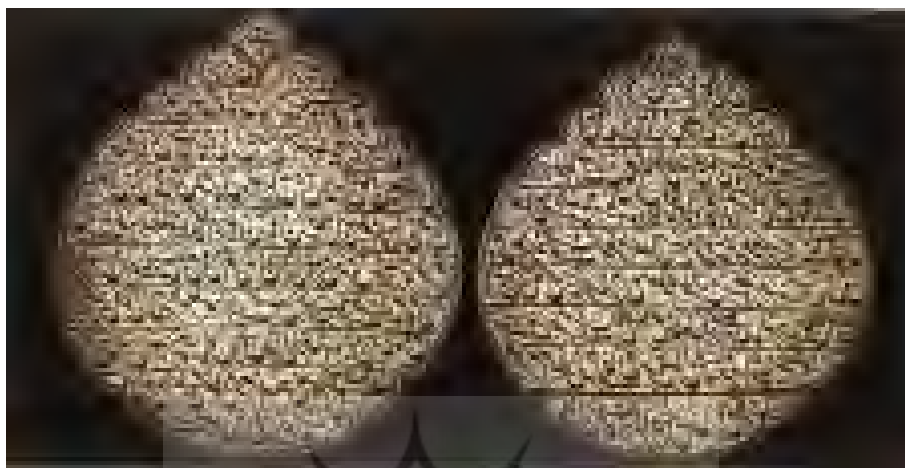
نحوه گرفتن گیره و قلم در حکاکی روی فلز

نحوه سوار کردن مهر بر پایه مهر و مصقل کاری اطراف آن

پیام بهارستان / ۲، ۴، ۳، ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

شرحی بر آموزش مهرکتنی و حکاکی در کتاب... / مهرداد خلقی

نمونه‌ای از حکاکی بر روی فلز

نمونه‌ای از مهرهای فلزی (برنجی)

پیام بهارستان / ۲۰، س، ۴، ش، ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰